

граф.] / ред. Р. М. Нуреев. – М. : МОНФ, 2003. – 319 с.

19. Гольберт В. В. Социально-структурные аспекты инноваций и государственные стратегии мобилизации инновационного потенциала / В. В. Гольберт // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Том X. – № 4. – С. 94-111.

20. Набатова О. О. Джерела і особливості інституціоналізації соціальних інновацій у трансформаційній економіці / О. О. Набатова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2011. – № 3. – С. 234-239.

Starovoi O., Candidate of Philosophical Sciences, Doctoral student at the National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Social environment as a factor in the formation of innovative cultural of a personality in Ukrainian society

Innovative culture is the cultivation of creative-modern thinking, feelings and individual activities aimed at finding and implementing ways, resources, means of development of society based on humanitarian priorities and values. Formation, rise and efficient operation of such a culture is dependent on many factors, the main among which are not only social environment, but also directionality of the political system, constitutionally defined rights and freedoms of a personality, general condition of cultural-educational work, nature and focus of the media activity and of public education system and so on. However, implementation of cultural innovations in contemporary Ukrainian transformation society dependent on public environment.

Keywords: social environment, innovation, social innovation, innovation culture.

Старовойт Е., кандидат философских наук, докторант Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Общественная среда как фактор формирования инновационной культуры личности в украинском обществе

Инновационная культура – культивирование креативно-модернового мышления, чувств и деятельности личности, направленных на поиск и реализацию путей, ресурсов, способов развития общества на основании гуманитарных приоритетов и ценностей. Становление, подъем и эффективное функционирование такой культуры зависит от многих факторов, главными из которых являются не только общественную среду, но и направленность политической системы, конституционно определенные права и свободы личности, общее состояние культурно-просветительской работы, природа и направленность функционирования СМИ и системы общественного воспитания. Вместе с тем именно от общественной среды зависят особенности внедрения культурных инноваций в современном украинском трансформационном обществе.

Ключевые слова: общественная среда, инновация, социальная инновация, инновационная культура.

* * *

УДК 165.12

Савицька І. М.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Національний університет біоресурсів і природокористування України, (Україна, Київ), isavitskaaya@gmail.com,

Майданик Н. О.

студентка економічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, Київ)

СВІДОМІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Досліджується феномен свідомості як найсуттєвіше визначення людини, умова її унікального буття, складна система, що включає в свою структуру матеріальні та ідеальні компоненти, як сполучна ланка між людиною і рештою світу. Метою статті є історико-філософський аналіз походження та сутності людської свідомості, визначення ролі світоглядного потенціалу філософії свідомості в процесі формування творчих основ людської свідомості. Свідомість аналізується у філософсько-антропологічних, екзистенційних вимірах свободи людського буття, в якій формуються ідеї культурного самовизначення особистості. Досліджується проблема природи свідомості через зіставлення онтологічної та менталістської парадигм. Філософія свідомості постає як галузь знань, здатна творчо осмислити нові наукові дані, що стосуються матеріальних носіїв явищ свідомості.

Ключові слова: свідомість, суб'єкт, свобода, самовизначення особистості, філософія свідомості.

*З самого початку ми повинні домовитись, що свідомість є децю таке, про що ми як люди знаємо все, а як вчені не знаємо нічого.
Мераб Мамардашвілі*

В сучасному світі особливо відчувається загострення та ускладнення боротьби за людський розумовий фактор, світорозуміння людей, їх життєві, соціальні і духовні орієнтири, і саме тому велику роль відіграють об'єктивні оцінки сучасної філософської думки, особливо її філософсько-теоретичних конструкцій. Проблема свідомості останніми роками перебуває у центрі уваги багатьох вчених різних галузей знань – соціології, логіки, психології, кібернетики, фізіології, математики та ін. Актуальність цієї проблематики у філософському аспекті пояснюється тим, що: без з'ясування природи людської свідомості не можна визначити місце і роль людини в світі, особливості її взаємовідносин з навколишньою дійсністю; питання про сутність свідомості, про її зв'язок з буттям є одним із найважливіших світоглядних і методологічних аспектів кожного філософського напрямку; всі проблеми сучасної суспільної практики органічно пов'язані з дослідженнями свідомості.

Свідомість, яка протягом століть вважалася незаперечною областю філософського аналізу, стала предметом дослідження в межах різних спеціальних наук і дисциплін. Слід відзначити роботи тих авторів, які розглядають свідомість в контексті триваючого пошуку фундаментальних підстав діяльності людського мислення. Серед зарубіжних дослідників – це Д. Деннетт, П. Черчленд, Ф. Крік, Р. Пенроуз, Дж. Едельман, Дж. Серль, Д. Чалмерс, К. МакГінн, Дж. Кім та ін. У роботах цих авторів (як, втім, і в дослідженнях наших співвітчизників) велика увага приділяється опису діяльності головного мозку, його нейрофізичних і нейропсихічних функцій, а також філософського осмислення фундаментальних принципів і підходів до дослідження природи свідомості, опису структури і функції свідомості засобами філософії. Переосмислення проблеми свідомості та її ролі у становленні людської екзистенції з позицій визначення методологічних засад, ментальної специфіки, культурологічного аналізу належать українським філософам І. В. Бичку, В. С. Горсько-му, М. В. Поповичу, В. Г. Табачковському, В. І. Шинкаруку, які розглядають світову і вітчизняну філософську, духовно-культурну спадщину кризь призму специфіки національної свідомості. Екзистенційний зміст свідомості в онтологічних та гносеологічних концептах розкрито в працях В. П. Андрушенка, Л. В. Губерського, А. Є. Конверського, В. Г. Кременя, А. Н. Леонтьєва, А. М. Лоя, М. М. Мамардашвілі та ін.

Філософська проблема свідомості, психіки і матерії виступає як одна з «вічних» і найбільш дискусійних тем, і одночасно, найскладніша у науковому пізнанні людини. Особливого значення сьогодні набуває екзистенційно-персоналістський, антропологічний аналіз процесу смислоутворення духовно-усвідомлених цілепокладань в соціокультурній динаміці окремого етносу, нації, держави та особистості. Даний підхід вимагає вивчення низки питань: співвідношення свідомості та самосвідомості; проблеми суб'єктивного; роль феномену «Я» у духовному визначенні смисложиттєвих цінностей буття; взаємопов'язаність ідеалу, цілепокладання та свободи як артефактів світоглядних орієнтацій; тождність та відмінність менталітету і свідомості; співвідношення національної ідеї та національної свідомості. Кожна з цих змістовних проблем вимагає окремого

наукового підходу, аналізу та вирішення. Отже, метою статті є здійснення аналізу філософських аспектів проблем походження та сутності людської свідомості, визначення ролі світоглядного потенціалу філософії свідомості в процесі формування творчих основ людської свідомості.

Ще у XIX столітті Артур Шопенгауер назвав свідомість «загадкою Всесвіту», натякаючи на те, що таємниця свідомості залишається темним місцем у всій сукупності людського знання. У XX-XXI столітті філософія свідомості стає одним із найпопулярніших напрямів досліджень, щорічно з цієї теми виходить величезна кількість літератури. Американський філософ Річард Рорті навіть заявив, що філософія свідомості сьогодні є єдиною насправді корисною філософською дисципліною [3, с. 315]. Головними поняттями філософії свідомості – є розум і свідомість. Вони виходять за межі чотирьох класичних філій, метафізики, гносеології, етики та естетики, але, насамперед, відноситься до перших двох. Як зазначав М. К. Мамардашвили, особливе місце проблеми свідомості в історії культури та філософії пояснюється щонайменше двома обставинами. По-перше, свідомість виступає як граничне поняття філософії природи, суспільства, права, науки, моралі і т.д., вона відкриває філософу можливість його особистісної реалізації, що знаходить вираження в тексті і тим самим існуючої в культурі не просто у вигляді досягнутої суми знань, а у вигляді реалізованої думки і способу буття. І друга обставина, що робить цю проблему особливо складною, полягає в тому, що свідомість – це досить дивне явище, яке є, і яке в той же час не можна вхопити, уявити як річ. Тобто про неї, в принципі, неможливо побудувати теорію, дисципліну [1].

У різні історичні періоди формувалися різноманітні уявлення про свідомість, накопичувалися природничо-наукові знання, змінювалися теоретико-методологічні підстави аналізу. Сучасна наука, використовуючи досягнення НТР, значно просунулася в дослідженні природи субстратної основи свідомості, але одночасно виявила нові аспекти свідомої діяльності людини, що потребують принципово інших теоретико-методологічних підходів філософського аналізу. Свідомість можна представити як суб'єктивну реальність, пов'язану з діяльністю мозку і його дериватами: думками, почуттями, ідеями, забобонами, науковими та позанауковими знаннями. Але свідомість і сама сутність людини якісно відрізняють її від всіх інших живих істот. Таємницю свідомості можна уподібнити таємниці людського буття. Це завжди сприяло містифікаціям її природи і сутності. Вперше давньогрецький анатом і лікар Алкмеон з Кротона висловив припущення, що наш мозок є центральним органом психіки, нашого мислення і свідомості, ще в VI ст. до н.е. [2, с. 36]. В стародавні часи виникає уявлення про свідомість як прояв душі – таємничої «чуттєво-надчуттєвої» істоти, відповідальної за людське життя і певні стани людського тіла. Душа розглядалася як нематеріальна субстанція, нібито незалежна від матерії, здатна вести самостійне існування, безсмертна і вічна (Сократ, Платон). Але у представників натурфілософії (Фалеса, Анаксимена, Геракліта), а пізніше у Демокріта, Епікура й Лукреція, душа тлумачилась як породжена матеріальними стихіями. Її надавалися при цьому деякі

характеристики розуму [5, с. 115]. В античній філософії свідомість причетна до розуму, що є космічним і виглядає як узагальнення дійсного світу, як синонім універсальної закономірності.

У середньовіччі філософія свідомості затрималася в межах християнської епістемології, вона тлумачила свідомість як «душу», в якій віра повинна поєднуватися з аргументами розуму, але пізнання Бога є містичним, ірраціональним. Пізніше, віра протиставляється розуму, ірраціональному відмовляється у спроможності дослідити основи Бога і віри (Тертуліан). В епоху Відродження проблема свідомості тлумачиться як інтелектуальна засада могутнього потоку творчості, який притаманний людині. Філософія Нового часу розвивається у тотожності з науковим пізнанням, свідомість вперше стає предметом наукового пізнання. Інтереси філософів переміщуються в теорію пізнання, логіку та методологію науки. Це означає, що свідомість вперше стає предметом наукового пізнання. В німецькій класичній філософії (І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель, Шеллінг) проблема свідомості й сама свідомість стає предметом ідеалістичного тлумачення, висувається ідея творчої сутності людської свідомості. Новий підхід у розумінні свідомості пов'язаний із виникненням діалектичного матеріалізму, який вивів матеріалістичні підстави походження свідомості, використавши теоретичні засади ідеалістичних систем посередників. З точки зору цього напряму свідомість є похідною від матерії, вона вторинна і активна щодо неї. У 50-ті роки XIX ст. набула досить великого поширення вульгарно-матеріалістична точка зору на свідомість (Фогт, Бюхнер, Молешотт).

У посткласичній філософії статус проблеми свідомості актуалізувався у зв'язку з такими новими питаннями, як співвідношення свідомості і несвідомого, соціального та індивідуального, перспективами створення штучного інтелекту і т.д. Свідомість суб'єкта у своїй безпосередності та співмірності з об'єктивною реальністю є не стільки відображенням дійсності, скільки її «життєвим світом», відмінним від об'єктивно-предметного існування. Центром свідомості суб'єкта виступає «Я», в якому інтегрується його інформаційно-пізнавальна база, внаслідок чого воно є особливою духовною формою освоєння природного і соціального світу і, разом з тим, формою саморозвитку. Царина духа, в центрі якої знаходиться «Я», є тією сферою свідомості, у якій відбувається не тільки перетворення об'єктивного на суб'єктивне, але активація суб'єктивного в об'єктивне, що визначає духовність як особливу смисложиттєву сферу людського досвіду [4, с. 124]. Філософська рефлексія XX ст., поряд з функціональною і субстанціональною парадигмами, виявила й інші, не менш важливі вимірювання свідомості, пов'язані з формуванням екзистенціальної та феноменологічної традиції, де акцент робиться на описі досвіду індивідуальної свідомості при одночасному творчому внеску особистісних смислів в дійсність (А. Камю, Е. Гуссерль, Ж.-П. Сартр, П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггера, К. Ясперс та ін.). На противагу класичним онтологічним моделям, свідомість тут постає не як феноменологія духу, але сам світ постає як феномен людської свідомості, яка при такому підході трактується не стільки як відображення, скільки як осмислення, творче конструювання сенсу дійсності, що задає і фор-

мує світоглядне бачення «життєвого світу» людського буття.

Повертаючи проблему у її онтологічну основу, визначимо, що свідомість є абсолютним атрибутом матерії – у своєму розвитку матерія не може недорозвинути до ідеальної форми само відображення. Об'єктивно-історичними засадами виникнення свідомості виступає поява особливого саморуху матерії, коли – опосередковано, через перетворюючу навколишній світ людську трудову діяльність – вона породжує новий світ. Таким чином, філософія свідомості постає як галузь знань, яка здатна творчо осмислювати нові наукові данні, що стосуються матеріальних носіїв явищ свідомості. У контексті філософії свідомості нового значення набуває і питання про існування свободи волі. На думку американського дослідника Деніела Деннета, таємниця феномена свідомості, цілком переборна при більшій свободі уяви і мобілізації сучасної когнітивної культури. Сьогоднішній філософ не може осмислювати свідомість, не спираючись на те, що зроблено в когнітивних науках, психології, науках про штучний інтелект, в біології та нейрофізіології, і не вибудовуючи свої концепції як галузі філософії науки [6, р. 3].

Таким чином, філософське поняття свідомості є інтегруючим ключовим поняттям для аналізу взаємин людини з дійсністю, світом, характеристики однієї з фундаментальних властивостей високоорганізованої матерії, яке полягає в активній, творчій здатності людини як соціальної істоти зображати і пізнавати об'єктивний і суб'єктивний світ у формі ідеальних образів. Чи можна говорити про прогрес у філософських дискурсах свідомості, якщо свідомість продовжує залишатися для нас таємницею? Проблема свідомості в даний час постає ще більш складною, ніж вона здавалася Декарту. У гносеологічному плані філософія свідомості являє собою можливість дослідження «життєвого світу» людини, який детермінується як з боку єдиного енерго-інформаційного поля свідомості, так і зовнішнього світу. Індивідуальна свідомість формується під впливом цих двох світів, але в той же час вона володіє унікальністю і неповторністю, що і викликає особливий інтерес дослідників. Одним із завдань філософії свідомості є оволодіння прихованими енергіями більш тонкого плану, ніж відомі нам фізичні сили. Особливість методології подібного роду досліджень полягає у визнанні аксіологічних аспектів пізнання, що в межах традиційної науки категорично виключалося. Філософія свідомості як самостійна галузь філософії розв'язує не тільки загальнотеоретичні завдання дослідження свідомості, але і володіє величезним світоглядним потенціалом для формування творчої свідомості людини. Отже, можна зазначити, що процес діалогу дослідників феномена свідомості і самого феномена свідомості, вступив в чергову фазу перегляду діалогової інтерпретації та узгодження сенсу, що міститься в концепції самого себе окремих течій і напрямів філософії свідомості. Тому, напевно, варто звернути більше уваги на методологічні інваріанти конструювання цього тексту, що дозволить хоча б висувати здогадки про майбутніх можливі сенси такого елемента цього тексту як феномен свідомості. З цього погляду необхідно раціонально підійти до аналізу всього різноманіття людської дійсності, щоб, осмисли-

вши сутність людини і сутність історичного процесу, могли приймати рішення, що відповідають вимогам самого життя і забезпечують зв'язок минулого, сьогодення і майбутнього в інтересах суспільства й особи.

Список використаних джерел

1. Мамардашвили М. К. Сознание как философская проблема. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://homepages.tversu.ru/p001768/philosophy/text's/mamardashvili>
2. Меркулов И. П. Когнитивная модель сознания // Эволюция. Мышление. Сознание. – М.: Канон, 2004. – 352 с.
3. Рорти Р. Філософія і дзеркало природи // Сучасна зарубіжна філософія. Течії та напрямки. – К.: Ваклер, 1996. – С. 296-358.
4. Хант Г. О природе сознания: С когнитивной, феноменологической и трансперсональной точек зрения / Г. Т. Хант; Пер. с англ. А. Киселева. – М.: ООО «Издательство АСТ» и др., 2004. – 555 с.
5. Філософія: Твої кроки до Мудрості: Авториз. конспект-практикум / А. М. Черній, З. І. Тимошенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 200 с.
6. Dennett D. Elbow Room: the Varieties of Free Will Worth Wanting. – Oxford Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press, 1984. – 200 p.

References

1. Mamardashvili M.K. Soznanie как filosofskaya problema. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://homepages.tversu.ru/p001768/philosophy/text's/mamardashvili>
2. Merkulov I.P. Kognitivnaya model soznaniya // Evolyutsiya. Myshlenie. Soznanie. – M.: Kanon, 2004. – 352 s.
3. Rorti R. Filosofiya i dzerkalo pryrody' // Suchasna zarubizhna filosofiya. Techiyi ta napryamky'. – K.: Vakler, 1996. – S.296-358.
4. Hant G. O prirode soznaniya: S kognitivnoy, fenomenologicheskoy i transpersonalnoy tochek zreniya / G.T. Hant; Per. s angl. A.Kiseleva. – M.: ООО «Izdatelstvo AST» i dr., 2004. – 555 s.
5. Filosofiya: Tvoyi kroky' do Mudrosti: Avtor'y'z. konspekt-prakty'kum/ A.M. Chernij, Z.I. Ty'moshenko. – K.: Vy'd-vo Yevrop. un-tu, 2001. – 200 s.
6. Dennett D. Elbow Room: the Varieties of Free Will Worth Wanting. – Oxford Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press, 1984. – 200 p.

Savitska I.M., PhD, Associate Professor of Philosophy at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv) isavitskaya@gmail.com,

Maydanyk N. O., student of economic faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Consciousness as a problem of modern philosophy

The phenomenon of consciousness as the most significant determining the human condition of being unique, complex system, which includes the structure material and ideal components as a link between man and the rest of the world. The purpose of this paper is historically-philosophical analysis of the origin and nature of human consciousness, defining the role of ideological consciousness-building philosophy in shaping the creative foundations of human consciousness. Consciousness is analyzed in philosophical and anthropological, existential dimension of freedom of the human being, which formed the idea of cultural self-identity. The problem of the nature of consciousness through the comparison of ontological and Cognitive and Mentalist paradigms. Philosophy of mind appears as a field of knowledge, able to creatively reflect new scientific evidence relating to tangible media phenomena of consciousness.

Keywords: consciousness, subject, freedom, self-identity, philosophy of mind.

Савицька І. М., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (Україна, Київ), isavitskaya@gmail.com,

Майданик Н. О., студентка економічного факультета, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (Україна, Київ)

Сознание как проблема современной философии

Исследуется феномен сознания как наиболее существенное определение человека, условие его уникального бытия, сложная система, включающая в свою структуру материальные и идеальные компоненты, как связующее звено между человеком и остальным миром. Целью статьи является историко-философский анализ происхождения и сущности человеческого сознания, определение роли мировоззренческого потенциала философии сознания в процессе формирования творческих основ человеческого сознания. Сознание анализируется в философско-антропологических, экзистенциальных измерениях свободы человеческого бытия, в котором формируются идеи культурного самоопреде-

ления личности. Исследуется проблема природы сознания через сопоставление онтологической и менталистской парадигм. Философия сознания предстает как область знаний, способной творчески осмыслить новые научные данные, касающиеся материальных носителей явлений сознания.

Ключевые слова: сознание, субъект, свобода, самоопределение личности, философия сознания.

* * *

УДК 316.4(122/129)

Сакун А. В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських і правових дисциплін, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського (Україна, Донецьк),
gileya.org.ua@gmail.com

«РОЗУМ» І «ЗНАННЯ» В ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СУЧАСНОСТІ

Досліджується розвиток знання в сучасну епоху – інформації, творчості, інноваційних технологій. Підкреслюється роль критичного мислення і розуму у визначенні основних імперативів сучасності, подоланні її кризових станів. Стверджується теза, що знання виступає когнітивним фундаментом соціального порядку і правил, визначальних для сучасності, яка є складним процесом, новою реальністю. Підкреслюється рефлексивність сучасного соціального життя, яке повинно осмислюватися в категоріях плюральності і синергетичних векторів розвитку.

Ключові слова: сучасність, знання, інформація, синергетика, розвиток, глобалізація, соціальність, наука.

Необхідно враховувати, що практична потреба у вирішенні в першу чергу сучасних проблем вказує на те, що єдність соціально-гуманітарного, тобто соціофілософського пізнання визначається не стільки стандартами пізнання, скільки загальними проблемами, які стоять перед людьми в їх спільному та індивідуальному житті, взаємозв'язком питань глобального характеру і завдань самоздійснення індивідів. Тим самим окреслюється нова філософська інтеграція соціально-гуманітарних наук, а разом з нею переосмислення їх буттєвих основ, їх історії та перспектив, їх зв'язку з практикою соціуму, їх співмірності з природознавством та соціальністю в контексті сучасності.

Зазначимо, що поняття «сучасність» використовується для фіксації актуальної дійсності. В наукових дискурсах «сучасність» оприявлюється через «амбівалентний сенс модерну та ще більше через його концептуальну критику в постмодерному дискурсі» [7, с. 160], – вказує С. Пролеєв. Множина конотацій, які супроводжують термін «сучасність» та похідні від нього, обумовлює його вживання без чітких визначень щодо його застосування. Але коли такі конкретизації вжито, виникає проблема: «той чи інший сенс «сучасності» зумовлює відповідну теоретичну оптику; зрештою, передбачає вибір на користь того чи того діагнозу наявного стану речей і розвитку людства» [7, с. 160].

Певна смислова орієнтація стосовно дійсності, яка стає предметом аналізу, з необхідністю входить до складу передумов самого аналізу, утворюючи його смисловий горизонт. Однак потрібно утримуватися від концептуально визначених вердиктів щодо сучасності, щоб не опинитися в ситуації, коли результат передусє процесу його отримання. Потрібно займатися відносно нейтральною позицією, яка допоможе зосередитись з тими соціальними особливостями, які вона (ситуація) містить. Виходячи з цього, потрібно вказати на зміну смислів як головну умову трансформації сучасності. Зокрема, мова йде про сутнісну критику проекту Модерну

(Просвітництва) і його спростування, що здійснювалося за трьома головними напрямками. Теоретичне обґрунтування першого здійснюють Т. Адорно і М. Горкгаймер, які показували самозаперечення і самодеструкцію, котрі містять у собі Просвітництво [1]. Принцип панування над природою, продовжений та закріпленний пануванням людини над собою, призводить до екологічної та соціальної кризи. Якщо екологічна криза пов'язана з нестримним розвитком промисловості (індустріалізму), яка підтримує основи самовідтворення людини як живої істоти, то соціальна оприявлюється «в пануванні тоталітарних режимів з властивим їм використанням соціальних технологій панування і тотальної мобілізації» [7, с. 161].

Стосовно другого, то в ньому робиться наголос на внутрішній кризі легітимності соціальних практик, і в першу чергу – виробництва знання, в умовах науково-технічної революції та обумовленою нею соціальних змін. Ця критика яскраво виявила себе в постмодерному дискурсі, з яким виступив відомий французький філософ Ж.-Ф. Ліотар [6]. З його позиції сучасність містить в собі насправді переписування культурних кодів, внаслідок чого втрачається «довіра до метаоповідей» [6, с. 10], і роль соціальних акторів (суб'єктів) зі спільним для них смисловим баченням самовизначення перестав існувати. А третій напрям критики проекту модерну (Просвітництва) спрямований проти претензій останнього на універсальність. На протипагу йому висувається принцип культурно-цивілізаційного розмаїття людства, соціальне буття та життєдіяльність якого неможливо редукувати до певних єдиних структур. Останнє передбачає врахування контекстуального (локального) досвіду, виявлення в ньому певної моделі, яка може бути застосована всюди; показ того, що вищі досягнення певної культури або групи символічно або фактично постають як досягнення людства; стверджується, що в досвіді з одним контекстом можна побачити щось для розуміння іншого досвіду. В зв'язку з цим П. Бергер писав: «...дисципліна, яка намагається зрозуміти сучасність по суті, повинна бути неминуче корпоративністю... потрібно дивитися на Японію, щоб зрозуміти Захід, на соціалізм, щоб зрозуміти капіталізм, на Індію, щоб зрозуміти Бразилію тощо» [11, с. 17]. Хоча на базі постсучасного дискурсу досягнути універсальності надзвичайно важко.

Вказані критичні дискурси, орієнтовані на проблемно-смислове «поле» буття людей в контексті «проекту Модерну», вказують на обмеженість попередніх установок соціально-гуманітарного знання і його інтеграції за принципом «взаємовиключаючої взаємозалежності». Все більш очевидно стає залежність цих установок від практики відтворення суспільства як «великої структури», в межах і на фоні якої реалізується життя соціальних індивідів. Очевидною постає і непродуктивність соціально-методологічних концепцій, які фактично отождоковують «соціальність» зі «структурністю», що призводить до ігнорування власне сучасності. Тому в трактуванні соціальних систем сучасності на перший план виходить проблема їх становлення та зміни – і в аспекті формування якості життя окремого суспільства, і в аспекті системного оформлення зв'язків людської спільноти. Адже все більш актуальною усвідомлюється необхідність показати залежність сучасності від самореалізації індивідів, що в свою чергу обумовлено розвитком